

АНОТАЦІЯ

Вощенко О.І. Контрдискурс у літературі українського соцреалізму 1950–1970-х років. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2021.

Дослідження зосереджено на аналізі тенденцій української літератури 1930–1980-х в аспекті офіційного соцреалістичного дискурсу та національного контрдискурсу. У фокусі обсервації – 1950–1970-ті роки як час становлення та функціонування системного та усвідомленого дискурсу опору соцреалістичній доктрині в українських письменницьких практиках.

Уперше в українських соцреалістичних студіях апробовано дискурсивно-контрдискурсивний підхід. Як інструментарій аналізу значного масиву текстів 1930–1980-х років, він дозволив вибудувати цілісну візію української літератури радянського періоду. Отже здійснене дослідження дає підстави вважати залучення дискурсивно-контрдискурсивного підходу до соцреалістичних студій продуктивним, відтак вартим подальшої застосування в парадигмі сучасного літературознавства.

На основі цього підходу запропоновано концепцію української літератури радянського періоду як тотальної (завдяки державному регулюванню) домінанти соцреалістичного поля, яке мало ядровий (офіційний соцреалістичний дискурс) і периферійний (контрдискурс) сегменти, що перебували у відношеннях протистояння, заперечення, діалогу, запозичення художніх прийомів, взаємопереходу окремих явищ на різних історичних етапах існування тощо. Виявлено, що диференційні

ознаки офіційного дискурсу полягали в абсолютизованому дотриманні приписів соцреалістичної доктрини – політичної та ідеологічної заангажованості, дидактизму, доступності текстів широкому колу реципієнтів. На рівні наративних стратегій ці принципи втілювалися в охудожненні ідеологем, моделюванні реальності в заданому ракурсі, концепції зразкового радянського героя та системі позитивних і негативних персонажів, перевазі змісту над формою, ігноруванні формально-стилістичних шукань й особливо експериментів, орієнтації на поетику масового тексту. Контрдискурс розвивався на периферії соцреалістичної доктрини, прагнучи уникати заангажованості в радянську-імперську ідеологію та нівеляції естетичного критерію літератури політичним. Наративні стратегії контрдискурсу оминали охудожнення ідеологем (або пропонували національні контрідологеми, які, проте, не руйнували художньої природи тексту), орієнтувалися на аналіз екзистенційної глибини буття-як-воно-є і багатовимірності людини в ньому, що закономірно скеровувало їх (наративні стратегії) у русло психологізму, інтелектуалізму, елітарності, а поетику – на постійний формально-стилістичний експеримент для пошуку адекватних засобів словесного втілення цих стратегій.

Окремим дискурсом української літератури радянського періоду доцільно вважати створені впродовж нього тексти, які вийшли за межі соцреалістичного поля й через це були вилучені / недопущені до публічної рецепції та функціонування в літературному процесі свого часу. Доцільно говорити не тільки про видані за кордоном збірки В. Стуса, творчість І. Калинця та інших дисидентів, пізні, не друковані в Радянському Союзі філософсько-економічні тексти М. Руденка тощо, а й про «витіснене покоління» та прозу Вал. Шевчука, поезію Л. Костенко, написані в так званій внутрішній еміграції й опубліковані після здобуття Україною незалежності тощо. Примусове вилучення цих текстів із широкого

публічного доступу дає підстави розглядати їх як окремий дискурс, тоді як найлогічнішим підтвердженням зв'язку контрдискурсивних текстів із соцреалістичним полем є проходження ними цензури (хоч найчастіше і в спотвореному вигляді) та оприлюднення державними органами друку. Завдання цієї роботи – аналіз специфіки національного контрдискурсу в літературі українського соцреалізму, що не тотожно комплексному аналізу української літератури радянського періоду. Тому її позасоцреалістичний дискурс закономірно лишився поза дослідницьким фокусом.

У дисертаційній праці свідомо уникнено поняття канону як методологічного орієнтиру й замінено його поняттям тенденції. Канон передбачає певну всеохопність аналізу літературних явищ, тенденція – виокремлення їхніх репрезентативних рис. Оскільки це лише перший етап осмислення соцреалістичної спадщини в аспекті дискурсивно-контрдискурсивного підходу, ця праця сфокусована на отриманні наукової картини тогочасного літературного процесу, з'ясуванні динаміки офіційного соцреалістичного дискурсу та національного контрдискурсу, принципів модифікації їхніх текстотворчих стратегій протягом усього періоду існування. Таке дослідницьке завдання передбачає підхід до значного масиву текстів (ідеться про п'ять десятиліть розвитку української літератури) як до матеріалу для виокремлення найбільш репрезентативних типологічно подібних рис.

Специфіка добору літературних явищ та текстів і їхній подекуди концептуальний, а не детальний розгляд зумовлені пріоритетністю ілюстрування тенденцій над фронтальним літературознавчим аналізом. Зразком такого наукового ракурсу організації великих обсягів матеріалу стала праця Дж. Луцького «Ukrainian Literature in the Twentieth century. Readers Guide» та сьомий том авторської «Історії літератури» Ю. Коваліва, якому також належить узагальнення практик, опірних до українського соцреалізму, терміном контрдискурс.

Дисертаційне дослідження спрямоване на системність, проте закономірно не претендує на вичерпність аналізу соцреалістичного поля української літератури радянського періоду. У ньому охоплено найпоказовіші з погляду автора явища прозописма та частково поезії. Зважаючи на відмінні закони жанру та історію розвитку, а також на додатковий обсяг матеріалу, поза аналізом лишився театральний текст, який потребує окремого дослідження. Сюжети соцреалістичної дискурсивності та контрдискурсивності можуть бути доповнені компаративним аналізом історичних романів, які репрезентують «офіційний» і національний нарративи пам'яті; дослідженням стратегій творчості старшого покоління письменників після повернення в літературу з досвідом репресій (Б. Антоненка-Давидовича, К. Гжицького тощо), феномена так званого третього цвітіння поетів (М. Рильський, А. Малишко, М. Бажан та інші), фантастичної прози тощо.

Підставою для формулювання концепції української літератури радянського періоду в руслі дискурсивно-контрдискурсивного підходу став системний аналіз літературних та суспільно-історичних фактів 1930–1980-х років.

Генезу соціалістичного реалізму простежено в руслі поглядів Д. Наливайка, Т. Гундорової та О. Сінченка про постання соцреалістичного проєкту з елементів інших літературних напрямів – натуралізму, авангардизму та пролетарської літератури відповідно, а також концепції С. Сухих про методологічну хибність ототожнення соцреалістичної доктрини та соцреалістичних письменницьких практик.

Розокремлено висвітлення генези соцреалістичної доктрини та механізмів становлення письменницьких практик. За Б. Шалагіновим простежено теоретичні засновки більшості положень соцреалістичної доктрини в західноєвропейській, зокрема німецькій філософії, які стали підґрунтям концепції соцреалізму, запропонованої М. Горьким. Шляхом

аналізу теоретичних міркувань другого чільного розробника соцреалістичного проєкту, А. Луначарського, та інших офіційних програмних матеріалів соцреалістичного проєкту доведено, що він (проєкт) мислився як еклектичне метастильове утворення з переважанням змісту над формою та відсутністю визначених правил нової поетики, вироблення якої спочатку покладалося на письменницькі практики. Усе це дає підстави вважати поширену в соцреалістичних студіях тезу про штучність, лабораторність соцреалізму дискусійною. Смерть інтелектуалів М. Горького та А. Луначарського, агресивна тоталітаризація держави спричинили викривлення і пристосування соцреалістичної доктрини (як і жорстку регульованість літературних практик) до обслуговування поточних суспільно-політичних реалій. Тільки на Другому з'їзді письменників СРСР у 1954 році було внесено офіційні корективи – принципи «безконфліктності» та «лакування дійсності» визнано нежиттєздатними.

Формування письменницьких практик українського соцреалізму простежено в контексті його визначальних механізмів. Факти свідчать, що найбільш значущим з них на всіх етапах розвитку соцреалістичного проєкту варто вважати тотальну цензуру друкованої продукції, а також так звану офіційну критику (ту, яка дотримувалася засад ідеологоцентричності, а не текстоцентричності), пряме втручання високих (як-от Й. Сталіна у творчу долю О. Довженка) та іншої ланки партфункціонерів і державних структур (у тому числі репресивних), соціальне замовлення тощо. Постійний тиск цих факторів сформував специфічні риси українських соцреалістичних практик – викреслення цілих літературних поколінь, нівеляцію традиції, самоцензуру, перманентний конфлікт між реальністю і художнім текстом, між змістом і формою, тяжіння до масового тексту – «формульність» сюжетів, схематичність характерів, повторюваність формально-стилістичних рішень, мінімальна інтенсивність творчого пошуку.

Життєтворчість В. Собка як «ультраконформного» (Г. Снегірьов) представника української літератури радянського періоду та прийоми ідеологічного самомоделювання і моделювання його біографії розглянуто як репрезентативний зразок українського соцреалістичного проєкту.

У праці простежено динаміку офіційного соцреалістичного дискурсу 1930–1980-х років, доведено її пряму залежність від соціально-політичного контексту й на основі цього розроблено відповідну періодизацію.

Різні за інтенсивністю, консолідованістю та текстуальними стратегіями вияви опірності літературних практик національних письменницьких еліт протегованому імперською владою соцреалістичному проєкту узагальнено поняттям контрдискурс. Представлено періодизацію явища, загалом тотожну періодизації офіційного соцреалістичного дискурсу – на підставі такої самої залежності від соціально-історичного клімату Радянського Союзу.

На основі зіставлення з офіційним соцреалістичним дискурсом виділено критерії контрдискурсивності творів у координатах ідеологічності, відображення / моделювання реальності та новаторства / закостенілості поетики.

Простежено динаміку контрдискурсу та еволюцію його наративних стратегій на основі творів Ю. Яновського, О. Довженка, І. Сенченка, О. Гончара, П. Загребельного, В. Дрозда, Є. Гуцала, Вал. Шевчука та ін., написаних у різні періоди.

На основі мемуарної спадщини учасників тодішнього літературного процесу проілюстровано контекст епохи, персоналізоване сприйняття творчими особистостями державної гуманітарної політики, від якої вони так чи інакше залежали, а також оприявлення ними громадянської позиції, яку неможливо було висловити у творах. Звернення до мемуарного жанру дозволяє підтвердити усвідомленість їхнього опору соцреалістичній

ідеології та доктрині (щоденникові записи О. Довженка, І. Жиленко, О. Гончара як документ епохи, спогади А. Дімарова, В. Дрозда тощо).

Доведено, що системності та консолідованості контрдискурсивні літературні практики набули у творчості покоління шістдесятників, проте вони мали ідеологічне та поетикальне підґрунтя в текстах А. Дімарова середини 1950-х, романі «Вир» Г. Тютюнника та ін.

Ситуація загроженої культури протягом кінця 1960-х – початку 1980-х змусила адаптуватися щойно сформований національний дискурс опору до нового типу комунікації з офіційним соцреалістичним (і державно-імперським) дискурсом, оскільки діалог перестав бути можливим. Частина письменників виразного контрдискурсивного спрямування скерували творчі практики в русло соцреалістичної доктрини – В. Дрозд звернувся до жанру біографічного роману (присвяченого революціонерам), П. Загребельний – історичного, який репрезентував імперські патерни осмислення киеворуської доби. Власне контрдискурсивні стратегії модифікувалися до реалістичної (Григор Тютюнник, Є. Гуцало, з 1979 року – Вал. Шевчук), умовної (фантастично-міфологічний роман Ю. Щербака «Хроніка міста Ярополя» (1968), химерна проза, представлена О. Ільченком, В. Земляком, В. Дроздом, П. Загребельним, пізніше Є. Гуцалом) та аполітично-медитативної («тиха» лірика). Виявлено, що спільним знаменником цих явищ став підтекст та езопова мова.

Феномен химерної прози визначено найбільш репрезентативним виявом контрдискурсивності на підставі системного підриву офіційного соцреалістичного дискурсу. Досліджено, що жанрова домінанта химерного твору – синтез умовності та комічності – реалізується в текстотворчих стратегіях карнавальності, пародійності, гротеску, які за допомогою висміювання декодують патерни офіційного соцреалістичного дискурсу. За Н. Найдьоною, семантика контрдискурсивності саме і є семантикою деконструкції домінантної кодової системи.

Якщо період відлиги сприяв моделі паритетної (новела О. Гончара «Двоє вночі») і навіть наступальної комунікації (громадянська лірика В. Симоненка, М. Вінграновського) з офіційним дискурсом, то маркером комунікації періоду так званого застою став амбівалентний образ блазня, який змушений доносити свою позицію у гротескно-комічній формі.

Початки суспільно-політичної перебудови та зменшення тиску на гуманітарну сферу оприявнили відкриту деконструкцію певних аспектів імперського дискурсу, зокрема ідеологічного (роман П. Загребельного «Південний комфорт», 1982 про стагнацію радянського судочинства на прикладі прокуратури) та соцреалістичного (роман В. Дрозда «Спектакль», 1985, який препарує механізми формування типового конформно-меркантильного радянського письменника без пом'якшення засобами умовності та підтексту).

Розпад Радянського Союзу і вихід гуманітарної сфери незалежної України з-під прямого імперського адміністрування ознаменувався згортанням соцреалістичного проєкту і заміщенням його національним контрдискурсом у статусі офіційного дискурсу.

Ключові слова: радянський, соцреалізм, ідеологія, реінтерпретація, охудожнення ідеологеми, офіційний соцреалістичний дискурс, масовий текст, моделювання дійсності, контрдискурс, деідеологізація, інтелектуалізм, пам'ять, химерна проза.

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Публікація в періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва й розвитку та Європейського Союзу

1. Вощенко О. Механізми формування літературних практик у дискурсі українського соцреалізму. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2020. VIII (70). Вип. 235. С. 62–66. ISSN: 2308-5258 URL: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/fil_viii_235_70.pdf

Публікації у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»

2. Вощенко О. Химерна проза: письменницька практика в умовах загроженої культури. *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. Збірник наукових праць*. 2018. Вип. 25. С. 41–51. ISSN: 2307-2261

3. Вощенко О. І. Жанрова домінанта химерної прози. *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2019. Том 25. №1. С. 16–22. ISSN: 2311-259X URL: <https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/352>

4. Вощенко О. І. Проблема типологічного ряду химерної прози і романістика Віктора Міняйла. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2019. №13. С. 100–105. ISSN: 2311-2433 URL: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/471#.XZ8miUYzaUk>

Публікація, у якій додатково відображено результати дослідження

5. Вощенко О. І. Значення та принципи організації колекції «Репресована книга». *Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями* : матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 5–7 жовтня 2021 р.) / відп. вип. М. В. Іванова ; ред. Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий, Н. П. Бондар, О. М. Василенко, Т. Ю. Гранчак, Л. В. Івченко, Т. В. Коваль, К. В. Лобузін, Л. В. Муха, В. І. Попик, О. О. Хамрай. Київ : НБУВ, 2021. С. 158–161. ISSN: 978-966-02-9673-2
URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004116>

ABSTRACT

Voshchenko Olena. Counter-discourse of Ukrainian Socialist Realism Literature of 1950s–1970s. – Manuscript.

Thesis for Scholarly Degree in Philosophy (PhD), 03 Humanities, specialization 035 Philology. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2021.

The thesis focuses on the analysis of trends in Ukrainian literature of the 1930s–1980s in terms of official socialist-realist discourse and national counter-discourse. The focus of the observation is the 1950s and 1970s as a time of formation and functioning of a systematic and conscious discourse of resistance to socialist-realist doctrine in Ukrainian literary practices.

For the first time in Ukrainian socialist-realist studies, a discursive/counter-discursive approach is tested. As a tool for analyzing a large array of mostly prose of the 1930s and 1980s, it made it possible to build a holistic vision of Ukrainian literature of the Soviet period. Thus, the study provides grounds to consider the application of discursive/counter-discursive approach to the socialist-realist

studies productive, and therefore worthy of the further use in the paradigm of modern literary criticism.

Based on the utilization of this approach, the concept of Ukrainian literature of the Soviet period as a total (due to state regulation) dominant of the socialist-realist field, which had core (official socialist-realist discourse) and peripheral (counter-discourse) segments, which were in opposition, denial, dialogue, and the transition of individual phenomena at different historical stages of existence, etc. Differential features of the official discourse lied in the absolute observance of the precepts of the socialist-realist doctrine – political and ideological involvement, didacticism, and accessibility of texts to a wide range of recipients. At the level of narrative strategies, these principles were embodied in the art of ideology, modeling reality according to a given perspective, the concept of an exemplary Soviet hero and a system of positive and negative characters, predominance of content over form, neglect of the formal stylistic pursuits and especially experiments, and the focus on the poetics of mass text. The counter-discourse developed on the periphery of socialist-realist doctrine, seeking to avoid the engagement of the text in the Soviet-imperial ideology and the concealment of the aesthetic criterion of literature by the political one. The narrative strategies of counter-discourse bypassed the articulation of ideologemes (or suggested national counter-ideologemes, which, however, did not destroy the artistic nature of the text), focused on the analysis of the existential depth of being-as-it-is and the multidimensionality of a person in it. This naturally guided them toward psychologism, intellectualism, elitism, while poetics embarked on a constant formal and stylistic experiment to find adequate means of verbal expression.

The texts which went beyond the socialist-realist field and therefore were removed from/ not allowed to public reception and proper functioning in the literary process of its time, should be considered as a separate discourse of Ukrainian literature of the Soviet period. It can be not only about the collections

of V. Stus which were published abroad, the works of I. Kalynets and the other dissidents, the late philosophical-economic texts of M. Rudenko which were not published in the Soviet Union, etc., but also about the «displaced generation» and V. Shevchuk's prose, poetry of L. Kostenko, written in the so-called internal emigration and published after Ukraine's independence, and so on. The forced removal of these texts from wide public access gives grounds to consider them as a separate discourse, while the most logical confirmation of connection between counter-discursive texts and the socialist-realist field is their censorship (albeit often in a distorted form) and publication by state media. The task of this work is the analysis of the specifics of national counter-discourse in the literature of Ukrainian social realism, which is not identical to a comprehensive analysis of Ukrainian literature of the Soviet period. Therefore, its extra-socialist discourse naturally remains out of the research focus.

In this research, the notion of the canon as a methodological reference point is deliberately avoided and replaced by the notion of tendency. The canon presupposes a certain comprehensiveness of the analysis of literary phenomena, while the tendency singles out their representative features. Since this is only the first stage of the understanding of the socialist-realist heritage in terms of discursive/counter-discursive approach, this work focuses on obtaining a scientific picture of the literary process of that time, clarifying the dynamics of the official socialist-realist discourse and national counter-discourse, as well as the principles of modification of their texts. Such a research task involves an approach to a large array of texts (comprising five decades of development of Ukrainian literature) as a material for highlighting the most representative typologically similar features.

The specifics of the selection of literary phenomena and texts, and the conceptual instead of a detailed nature of their research are caused by the fact that priority is given to the illustration of trends rather than the frontal literary analysis. The seventh volume of the Yu. Kovaliv's «History of Literature» is an

example of such a scientific perspective of the organization of large volumes of material. The generalization of supporting practices by the term counter-discourse precisely in the context of the literature of Ukrainian social realism belongs to him too.

This dissertation is aimed at systematic research, but naturally it does not claim to be providing an exhaustive and complete analysis of the socialist-realist field of Ukrainian literature of the Soviet period. The prose text and some of the most representative aspects of the poetic text are at the center of the observation. However, due to different laws of genre and the history of development, as well as the additional volume of material, the theatrical text, which requires a separate study, was left out of analysis. The plots of socialist-realist discursiveness and counter-discursivity can be supplemented by a comparative analysis of historical novels, which represent the «official» and national narratives of memory; study of creative strategies of the older generation of writers who returned to literature after experiencing repressions (B. Antonenko-Davydovych, K. Hzhyskyi, etc.); and the phenomenon of the so-called third blossoming of poets (M. Rylskyi, A. Malyshko, M. Bazhan and others).

The basis for formulating the concept of Ukrainian literature of the Soviet period in line with the discursive/counter-discursive approach is a systematic analysis of literary and socio-historical facts of the 1930s and 1980s.

The genesis of socialist realism can be traced based on the views of T. Hundorova and O. Sinchenko about the emergence of the socialist-realist project from the elements of other literary trends - avant-garde and proletarian literature respectively, as well as S. Sukhykh's concept of a methodological error in comparing socialist-realist doctrine with the socialist-realist writing practices.

The genesis of the socialist-realist doctrine and the mechanisms of formation of the writing practices are covered separately. The theoretical foundations of most provisions of the socialist-realist doctrine in Western European, in

particular, German philosophy, which became the basis of the concept of socialist realism proposed by M. Horkyi, are traced according to the research findings of B. Shalahinov. By analyzing the theoretical considerations of the second leading developer of the socialist-realist project A. Lunacharskyi, and other official program materials of the socialist-realist project, it was proved that the project was conceived as an eclectic meta-stylistic formation with predominance of content over form and the absence of the writing practices of the new poetics, the creation of which was at first relying on the writing practices. All this gives grounds to consider the thesis about the artificiality and laboratory nature of social realism, which is widespread in socialist-realist studies, debatable. The deaths of intellectuals such as M. Horkyi and A. Lunacharskyi, and the aggressive totalitarianization of the state caused distortion and adaptation of socialist-realist doctrine (as well as the strict regulation of literary practices) to serve then-existing socio-political realities. Only at the Second Congress of Writers of the USSR in 1954 were the official adjustments made – the principles of «being conflict-free» and «varnishing reality» were declared unviable.

The formation of literary practices of Ukrainian social realism is traced in the context of its defining mechanisms. The facts show that total censorship of printed materials, as well as the so-called official criticism (one that adhered to the principles of ideology, not text-centrism), direct intervention of the highest authorities (such as J. Stalin in the creative destiny of O. Dovzhenko) and other ranks of party functionaries and state structures (including repressive ones), social order, etc. were the most significant factors at all stages of development of the socialist-realist project. The constant pressure of these factors has formed specific features of Ukrainian socialist-realist practices - the erasure of entire literary generations, the concealment of tradition, self-censorship, permanent conflict between reality and literary text, between content and form, as well as attraction to mass text – the formula plots, the schematism of characters, the repetition of stylistic decisions, and the minimum intensity of creative search.

V. Sobko's biography and works as an «ultraconformist» (H. Sniehirov) representative of Ukrainian literature of the Soviet period, and the methods of ideological self-modeling as well as the modeling of his biography are considered as a representative example of the Ukrainian socialist-realist project.

The paper traces the dynamics of the official socialist-realist discourse of the 1930s and 1980s, proves its direct dependence on the socio-political context, and develops an appropriate periodization on this basis.

Different in intensity, consolidation, and textual strategies, the manifestations of resistance of the literary practices of the national literary elites to the socialist-realist project patronized by the imperial authorities are generalized by the notion of counter-discourse. The periodization of the phenomenon, which is generally identical to the periodization of the official socialist-realist discourse, is presented on the basis of the same dependence on the socio-historical climate of the Soviet Union.

The criteria of counter-discursiveness of works in the coordinates of ideology, reflection/modeling of reality, and innovation/ossification of poetics are distinguished based on the comparison with the official socialist-realist discourse.

The dynamics of counter-discourse and the evolution of its narrative strategies are traced on the basis of works of Yu. Yanovskyi, O. Dovzhenko, I. Senchenko, O. Honchar, P. Zahrebelnyi, V. Drozd, Ye. Hutsalo, V. Shevchuk and others, written in different periods.

The context of the epoch, a personalized perception of the state humanitarian policy by creative individuals, on which they depended in one way or another, as well as their expression of civic position, which could not be expressed in their works, are illustrated based on the memoirs of the participants of the literary process of that time. By appealing to the memoir genre, we are able to confirm the awareness of their resistance to the socialist-realist ideology and doctrine (diary entries of O. Dovzhenko, I. Zhylenko as a document of an epoch, memoirs

of A. Dimarov, V. Drozd, etc.).

It is proved that while the counter-discursive literary practices acquired consistency and consolidation in the works of the generation of the 1960s, they had an ideological and poetic basis in the texts of A. Dimarov in the mid-1950s, the novel «Whirlpool» («Vyr») by G. Tiutiunnyk, and others.

The situation of an endangered culture during the late 1960s and early 1980s forced the newly formed national discourse of resistance to adapt to a new type of communication with the official socialist-realist (and state-imperial) discourse, as dialogue ceased to be possible. Some writers of a clear counter-discursive orientation directed their creative practices toward the socialist-realist doctrine – V. Drozd turned to the genre of biographical novel (dedicated to revolutionaries), P. Zahrebelnyi – to the historical one, which represented the imperial patterns of the understanding of the Kievan Rus era. In fact, counter-discursive strategies were modified to realistic (Grigor Tiutiunnyk, Ye. Hutsalo, since 1979 – V. Shevchuk), conditional (fantastic-mythological novel by Yu. Shcherbak «Chronicle of the Yaropol city» (1968), whimsical prose, presented by O. Ilchenko, V. Zemliak, V. Drozd, P. Zahrebelnyi, later Ye. Hutsalo) and apolitical-meditative («quiet» lyrics) ones. It was found that the common features of these phenomena were the subtext and Aesop's language.

The phenomenon of the whimsical prose is defined as the most representative manifestation of counter-discursiveness due to the systematic undermining of the official socialist-realist discourse. It is investigated that the genre dominant of a whimsical work – the synthesis of conventionality and comedy – is realized in the textual strategies of carnival, parody, and grotesque, which decodes the patterns of the official socialist-realist discourse with the help of mockery. According to N. Naidonova, the semantics of counter-discursivity is the semantics of the deconstruction of the dominant code system.

If the thaw period contributed to the model of parity (O. Honchar's short story «Two in the Night») and even offensive communication (civil lyrics by

V. Symonenko, M. Vinhranovskyi) with the official discourse, the most characteristic model of the communicator of the so-called stagnation period was the ambivalent image of a jester that was forced to convey his position in a grotesque-comic form.

The beginnings of socio-political restructuring and reduction of pressure on the sphere of literature contributed to the open deconstruction of ideological (P. Zahrebelnyi's novel «Southern Comfort» (1982) about the stagnation of Soviet justice based on the example of the prosecutor's office) and socialist-realist (V. Drozd's novel «Performance» (1985), which dissects the mechanisms of formation of a typical conformist-mercantile Soviet writer without mitigation by means of conventionality and subtext) aspects of imperial discourse.

The collapse of the Soviet Union and the withdrawal of the sphere of literature of independent Ukraine from direct imperial administration was marked by the collapse of the socialist-realist project and its replacement by the national counter-discourse as the official discourse.

Keywords: Soviet, socialist realism, reinterpretation, ideology, incorporation of ideologemes into texts, official socialist-realist discourse, paraliterature, modeling of reality, counter-discourse, deideologization, intellectualization, memory, whimsical prose.